

بررسی تأثیر مؤلفه‌های اقتصادی جهانی شدن بر توسعه اقتصادی در ترکیه (۲۰۰۱-۲۰۲۱)*

دکتر مجیدرضا مومنی** - نرگس خان گل‌زاده سنگرودی***

This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

چکیده

پایان جنگ سرد و اضمحلال نظام کمونیسم هم‌زمان با ظهور جهانی‌شدن و پیشرفت علم و فناوری، نظام بین‌الملل را دستخوش تحولات جدی نمود بنابراین سیاست سفلی و موضوعات مرتبط با اقتصاد، تجارت و فرهنگ بیش از پیش مورد اهتمام بازیگران دولتی و غیردولتی قرار گرفت. مقوله توسعه اقتصادی که از بعد از جنگ جهانی دوم همواره از دغدغه‌های جدی دولت‌ها بوده با مطرح شدن جهانی‌شدن اقتصاد بیش از پیش مورد توجه قرار گرفت. از این روی دولت‌ها در بستر جهانی‌شدن، با اتخاذ سیاست‌ها و خط‌مشی‌های نوینی در چارچوب همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، توسعه اقتصادی جوامع خود را در دستور کار قرار داده‌اند. در پژوهش حاضر کوشش شده تا مؤلفه‌های جهانی‌شدن اقتصاد در ترکیه مورد بررسی قرار گیرد و هم‌چنین تأثیر جهانی‌شدن اقتصاد بر توسعه اقتصادی واکاوی شود. در این راستا پژوهش حاضر تلاشی است تا به این پرسش اساسی بپردازد که جهانی‌شدن اقتصاد چه تأثیری بر توسعه اقتصادی ترکیه بین سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۲۱ داشته است؟ یافته پژوهش حاکی از آن است که ترکیه علی‌رغم تلاطم در رشد اقتصادی در سال‌های اخیر، با اتخاذ برنامه‌های گوناگون به دنبال ارتقای شاخص‌های جهانی‌شدن اقتصادی، موفق به ارتقای سطح توسعه اقتصادی شده است. در این پژوهش از روش کیفی با رویکرد تبیینی بهره برده شده تا رابطه علی و معلولی دو متغیر مستقل (جهانی‌شدن اقتصاد) و وابسته (توسعه اقتصادی ترکیه) مورد بررسی و کندوکاو قرار گیرد.

کلیدواژگان: جهانی‌شدن اقتصاد، توسعه اقتصادی، اقتصاد باز، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، تعاملات اقتصادی، ترکیه.

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد روابط بین‌الملل نرگس خان گل‌زاده سنگرودی با عنوان «مطالعه مقایسه‌ای تأثیر جهانی‌شدن بر توسعه در ترکیه و عربستان (۲۰۰۱-۲۰۲۱)» با راهنمای دکتر مجیدرضا مومنی است.
** نویسنده مسئول، استادیار گروه روابط بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران، ایمیل:

majidreza.momeni@atu.ac.ir

*** دانشجوی کارشناسی‌ارشد گروه روابط بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشگاه سراسری، تهران، ایران.

مقدمه

جهان کنونی نظاره‌گر تحولات شگرفی در عرصه‌های گوناگون زندگی بشر نظیر رشد ارتباطات و فناوری اطلاعات، کم‌رنگ شدن مرزها و وابستگی متقابل بوده است. این تحولات، جهان را در خط سیر تاریخی در نقطه‌ای قرار می‌دهد که به درستی مک لوهان آن را «دهکده جهانی» نامیده است. «جهانی شدن» و «دهکده جهانی» از عباراتی است که منتسب به جوامع امروزی انسان‌هاست و همواره اندیشمندان را به خوان تامل و تعقل خویش فراخوانده است. این روند چون جریان بی وقفه اقیانوس، همه جزیره‌ها را در بر خواهد گرفت به علاوه، جهانی شدن چون قافله‌ای است که گریزی به مقصد توسعه دارد بنابراین جای شگرفی نخواهد بود که کشورهای اکناف جهان بدین قافله پیوندند. توسعه و پیشرفت که سودای تمام دولت‌ها، به عنوان بازیگران عقلایی عرصه روابط بین‌الملل می‌باشد، به عقیده برخی صاحب‌نظران از رهگذر جهانی شدن شکوفا می‌شود؛ البته برخی دیگر نیز معتقدند که این جریان چونان شوکرانی مهلک است که معایب آن بر مزایای آن می‌چربد، اما نکته‌ای که نباید مغفول بماند آن است که همواره بسیاری از صاحب‌نظرانی چون ریکاردو برای نیل به توسعه اقتصادی، مولفه‌هایی را ضروری می‌دانستند که این مولفه‌ها در بطن شاخص‌های اقتصادی جهانی شدن جای دارد. در خصوص اهمیت توسعه اقتصادی نیز می‌توان گفت که این مهم دغدغه دولت‌ها از گذشته تاکنون بوده است و همواره دولت‌های توسعه یافته و یا در حال توسعه استراتژی‌هایی برای تحقق آن، تنظیم و تدوین کرده‌اند. از این روی، این پژوهش سعی دارد تا به این پرسش اساسی بپردازد که جهانی شدن اقتصاد چه تاثیری بر توسعه اقتصادی ترکیه بین سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۰۱ داشته است؟ در پاسخ به این پرسش این فرضیه مطرح می‌شود که ترکیه با انطباق سیاست‌های خود مبتنی بر مولفه‌های جهانی شدن اقتصاد مشتمل بر پیوستن به سیستم تجارت آزاد و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، افزایش تعاملات اقتصادی بین‌المللی زمینه توسعه اقتصادی در این کشور را فراهم نموده است. هدف اصلی پژوهش این است که ابتدا به بررسی مولفه‌های جهانی شدن اقتصاد در ترکیه و سپس با کاربست رویکرد تبیینی به بررسی تاثیر جهانی شدن اقتصاد بر توسعه اقتصادی در ترکیه بپردازد، تا به فهم بیشتر جوامع آکادمیک در این زمینه یاری رساند و از آنجا که ترکیه در جوار همسایگی ایران به سر می‌برد، پژوهش فراروی برای مقامات اجرایی ج.ا.ایران حائز اهمیت خواهد بود. پژوهش حاضر، پژوهشی با روش کیفی و با رویکرد تبیینی می‌باشد روش گردآوری داده نیز مبتنی بر کتابخانه‌ای-اسنادی است که با استفاده از منابع اولیه و ثانویه مشتمل بر گزارش‌ها، اسناد، کتب، مقالات و سایت‌های اینترنتی معتبر انجام می‌پذیرد بنابراین در پژوهش حاضر کوشش شده تا رابطه علی معلولی دو متغیر مستقل (جهانی شدن اقتصادی) و وابسته (توسعه اقتصادی ترکیه) با رویکرد تبیینی مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد.

۱- پیشینه پژوهش

در عصر حاضر با درهم تنیدگی جوامع بسیاری از نویسندگان بر مفهوم جهانی شدن تمرکز کرده و در این عرصه قلم زده‌اند که این آثار را می‌توان به صورت کلی به دو دسته تقسیم کرد؛ الف) آثاری که در خصوص جهانی شدن اقتصاد می‌باشد؛ این دسته از آثار بسیار متنوع و در خصوص کشورهای گوناگون است بنابراین تنها به ذکر چند مورد از آنها بسنده می‌کنیم. مقاله‌ای با عنوان «بررسی سرریز شدن و ارتباط بین جهانی شدن مالی، تکنولوژی پیشرفته و ردپای محیط زیست؛ شواهد تازه در زمینه چین» به قلم تحریر درآمد که در آن به اثرات مثبت بین جهانی شدن مالی، پیچیدگی‌های اقتصادی و اثرات زیست محیطی پرداخته شده است و به این نتیجه رسیده که چین در این زمینه به تولیداتی پرداخته که آلودگی کمتر ایجاد کند تا بتواند به اهداف پایدار برسد (Shahzad et al, 2022: 121-205). مقاله‌ای با عنوان «اقتصاد جهانی در دهه‌های پسا همه‌گیری ۲۰۲۱ به جهانی شدن بیشتر نیازمند خواهد بود» به رشته تحریر درآمد که در این اثر به این موضوع پرداخته که جهان پسا کرونا حاوی اقتصادهای جدا شده و متزلزل است که باعث افزایش ریسک و ملی‌گرایی می‌شود بنابراین باید به جهانی شدن و تجارت فرامرزی روی آورد (Contractor, 2022: 156-171). اثری با عنوان «نگرانی‌های جمعیتی در عصر صنعتی شدن در زمینه منابع مالی کشورهای غنی؛ آیا توسعه مالی، منابع طبیعی و انرژی تجدیدپذیر اهمیت دارد؟» به قلم تحریر درآمد که در آن به بررسی ارتباط بین توسعه مالی، منابع طبیعی و انرژی تجدیدپذیر پرداخته است و معتقد است که جهانی شدن و همگرایی‌های مالی بر محیط زیست اثر مخرب دارد (Balsalobre et al, 2022: 112-780). مقاله‌ای با عنوان «مدل‌سازی ارتباط بین جهانی شدن و انتشار کربن دی‌اکسید؛ شواهدی از استرالیا» این مقاله بیان می‌دارد که بین انتشار روزافزون کربن و جهانی شدن ارتباط مستقیم وجود دارد و توسعه جهانی شدن بر این اساس می‌تواند آثار مخربی را برای محیط‌زیست به همراه داشته باشد (Adebayo, Acheampong, 2022: 9867-9882).

ب) آثاری که در خصوص مسائل اقتصادی مربوط به ترکیه می‌باشد به عنوان نمونه مقاله‌ای با عنوان «آثار سیاست دولت بر توسعه اقتصادی ترکیه و ادغام آن در اقتصاد جهانی (۱۹۹۰-۲۰۱۷)» به بررسی اصلاحات ساختاری در ترکیه و مسائل مربوط به توسعه اقتصادی در این کشور پرداخته است. (کشیشیان، سهیلی، ۱۳۹۸: ۹۷-۱۲۸)؛ (Keshishian, Soheili, 2019: 97-128) اثری با عنوان «ساختار و پایداری کسری حساب جاری در اقتصاد ترکیه» به مباحثی مانند مسائل اقتصادی ترکیه و پایداری کسری حساب جاری در این کشور پرداخته است (Murat, Hobikoğlu, Dalyancı, 2014: 977-984).

در مجموع با بررسی مجموعه آثار نگاشته شده در حوزه جهانی شدن اقتصاد و توسعه، هویداست که در خصوص بررسی مولفه‌های جهانی شدن اقتصاد در ترکیه و تأثیر این مسئله بر توسعه

در ترکیه در زبان انگلیسی یا فارسی، پژوهش مشابه، پژوهش حاضر را نمی‌توان یافت. نقدی که به آثار مذکور است شامل این حقیقت می‌باشد که هیچ‌کدام از آثار فوق به مولفه‌های جهانی شدن اقتصاد به صورت جامع و در سال‌های اخیر نپرداخته‌اند و هم‌چنین نتوانسته‌اند ارتباط بین جهانی شدن اقتصاد و توسعه اقتصادی را در ترکیه تشریح کنند. مقاله حاضر با برطرف کردن این خلا پژوهشی تلاش دارد تا نوآوری ایجاد کند و با ارائه اطلاعات دقیق از سایت‌های معتبر مانند بانک جهانی به تشریح ارتباط بین جهانی شدن اقتصاد و توسعه اقتصادی در ترکیه بپردازد.

۲- چارچوب نظری

جهانی‌شدن یکی از مهم‌ترین تحولات نظام‌بین‌الملل در دهه‌های اخیر بوده که نظر محققان متعددی را به خود جلب کرده است و تئوریهای گوناگونی در زمینه جهانی‌شدن شکل گرفته است اما در طیف نظریه‌های کلاسیک، نظریه‌ایی که بیشترین توانایی توضیح در زمینه جهانی‌شدن و بالاخص جهانی‌شدن اقتصاد را داراست، نظریه نئولیبرالیسم می‌باشد چرا که یکی از مهم‌ترین محورهای تئوریک نئولیبرالیسم، تاکید بر تجارت آزاد، همکاری و وابستگی متقابل بوده است. در واقع نئولیبرالیسم ریشه در لیبرالیسم دارد و «نگاه‌های لیبرالی که در خصوص جهانی‌شدن بسیار مطرح است بر مبادلات بازار و روابط بازار و دولت متمرکز است؛ در واقع این نگاه که اغلب اقتصاد محور است، اعتبار کمتری برای مسائل و روابط اجتماعی و هویت‌ها، قائل است» (Kosebalan, 2011: 27-28). در خصوص «اندیشه‌های نئولیبرالیستی جهانی‌شدن، می‌توان آثار رابرت کوهن و جوزف نای را بررسی کرد که از مهم‌ترین پدید آورندگان نظریه وابستگی متقابل می‌باشند. نای و کوهن از متفکرانی بودند که تاکید بسیاری بر مفهوم وابستگی متقابل داشتند» (سلیمی، ۱۳۸۶: ۲۲۱-۲۵)؛ (Salimi, 2007: 25-221). جهت فهم ارتباط بین مولفه‌های تئوریک نئولیبرالیسم و جهانی‌شدن اقتصاد ابتدا می‌بایست توضیحاتی جهت تفهیم واژه جهانی‌شدن ارائه داد. در خصوص واژه جهانی‌شدن می‌توان اذعان داشت که «به لحاظ لغوی، ریشه واژه جهانی‌شدن به جهان که ترجمه لغت globe است برمی‌گردد؛ شایان ذکر است که جهان در عبارت جهانی‌شدن، ترجمه world یا universe نیست بلکه برگرفته از واژه globe است. واژه globe در اصل به معنای کره یا سطح فراگیر یک جسم کروی است» (سلیمی، ۱۳۸۶: ۴-۳)؛ (Salimi, 2007: 3-4). در زمینه مفهوم جهانی‌شدن نیز تعاریف متعددی وجود دارد؛

«جهانی‌شدن به معنای در هم فشردن جهان و انباشت آگاهی‌ها نسبت به جهان، به عنوان یک کل دارای اهمیت است؛ در این تعریف از جهانی‌شدن به رسانه‌های گروهی تاکید بسیاری شده است» (آشفته، ۱۳۸۷: ۳۱-۳۲)؛ (Ashofteh, 2008: 31-32).

«جهانی‌شدن پدیده‌ایی است که از مرزهای ملی فراتر می‌رود و مرزها و محدودیت‌های کاذب

را ویران می‌کند؛ نقطه نهایی آن مشخص نیست و هیچ محدودیتی زمانی برای تحقق آن وجود ندارد» (Bhagwati, 2004: 3).

- جومو نیز معتقد است که «جهانی شدن از مقولاتی است که برای هر فرد معنای خاصی دارد؛ جهانی شدن را می‌توان تحولی دانست که دارای پنج جنبه است مشتمل بر تجارت بین الملل، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، مالیه بین‌المللی، تقویت حقوق مالکیت معنوی^۱ و ایجاد حاکمیت اقتصادی بین‌المللی جدید. البته این پنج عامل می‌تواند چالش آفرین نیز باشد» (Jomo, 2006: 2).

با اهتمام به تعاریف مطروحه فوق می‌توان دریافت که در بطن تعریف جهانی شدن و مولفه‌های نئولیبرالیسم تاکید و افری بر مفاهیمی مانند تجارت آزاد، همکاری، وابستگی متقابل، کم‌رنگ شدن مرزها و نقش بازیگرانی فراملی ملاحظه می‌شود بنابراین نئولیبرالیسم از مناسب‌ترین مبانی نظری جهانی شدن اقتصاد می‌باشد. با روشن شدن مبانی نظری پژوهش در بخش بعدی مقاله به بررسی تاریخچه توسعه اقتصادی در ترکیه پرداخته می‌شود.

۳- تاریخچه توسعه اقتصادی در ترکیه

با نگاهی گذرا به تاریخچه جمهوری ترکیه می‌توان دریافت که این کشور در سال ۱۹۲۳ پس از فروپاشی امپراتوری عثمانی در قلب سرزمین آناتولی و قطعه کوچکی از بالکان، تاسیس شد. وضعیت اقتصادی ترکیه در زمان استقلال بسیار نامناسب و اغلب مبتنی بر کشاورزی و مزرعه کوچک خانوادگی^۲ بود. پس از تاسیس امپراتوری تلاش‌هایی برای تاسیس اقتصاد ملی با پیروی از سیاست‌های اقتصادی نسبتاً باز صورت گرفت با این حال موفقیت محدود در این عرصه، منجر به سیاست‌های اقتصادی حمایت‌گرایانه و متمرکز بر اساس مالکیت دولتی^۳ شد. بیشتر محققان از اصطلاح "Statis" یا "Etatist" برای اشاره به این دوره از تاریخ ترکیه استفاده می‌کنند؛ در این عصر که تا اواخر ۱۹۴۰ ادامه داشت، دولت ترکیه تعدادی شرکت صنعتی را برای تولید محصولات مصرفی اساسی مانند شکر و منسوجات و برای استخراج و فرآوری منابع معدنی مانند زغال سنگ، مس و آهن را ایجاد کرد؛ هم‌چنین سرمایه‌گذاری‌های عظیمی در صنعت راه‌آهن انجام شد تا شرق و مرکز آناتولی به اقتصاد ملی پیوند زده شود.

یک چرخش مهم در تاریخ سیاسی و اقتصادی ترکیه در اواخر دهه ۱۹۴۰ اتفاق افتاد که

¹. International Trade

². Strengthened Intellectual Property Rights

³. New International Economic Governance

⁴. Small Family Farm

⁵. State Ownership

حکومت تک حزبی حزب جمهوری خواه خلق توسط مصطفی کمال آتاتورک تاسیس شد، با انتخابات ۱۹۵۰ پایان یافت و حزب دموکراتیک به قدرت رسید. در سال ۱۹۵۰ ترکیه استراتژی اقتصادی مبتنی بر صادرات محصولات کشاورزی و سایر مواد خام و واردات کالاهای تولیدی را اتخاذ کرد (Kaya, 2008: 167-168). در دهه ۱۹۸۰ به واسطه برخی اصلاحات شدید نئولیبرالی که توسط دولت به تصویب رسید، اقتصاد سیاسی ترکیه از مدل درونگرا^۳ و مداخله‌گرایانه دولتی^۴ به اقتصاد باز که با سرمایه‌داری جهانی ادغام میشد، تبدیل گشت. اصلاحات بیرونی^۵ و اصلاحات درونی نئولیبرالی^۶ منجر به جهانی‌شدن اقتصاد ترکیه شد؛ این جهانی‌شدن در بطن خود صورتی نئولیبرالی داشت که مشتمل بر آزادسازی تجاری، اقتصاد باز، افزایش حجم تعاملات بین‌المللی دو جانبه یا چندجانبه می‌باشد (Onder, 2008: 89). در «سال ۱۹۸۴ ترکیه در راستای اجرای لیبرالیسم اقتصادی، رویکرد بازدارنده خود را در قبال واردات لغو کرد و در نتیجه توانست پیشرفت قابل ملاحظه‌ای را در آزادسازی محصولات کسب کند؛ به عنوان بخشی از این استراتژی، دولت ترکیه، شرکت‌های جهانی را تشویق کرد تا در این کشور سرمایه‌گذاری کنند» (Tokatli, Eldener, 2002: ۲۲۱) به صورت کلی از دهه ۲۰۰۵-۱۹۸۰ اقتصاد ترکیه، ادغام فزاینده‌ای را در اقتصاد جهانی تجربه کرد (Kaya, 2008: 168).

۴- ترکیه و جهانی‌شدن اقتصاد

ترکیه با تمرکز بر عوامل گوناگون همواره کوشش نموده تا مولفه‌های جهانی‌شدن اقتصاد را در درون مرزهای خود تحقق بخشد. «می‌توان این کوشش ترکیه را از لنز لیبرالیسم تجاری نظاره چرا که این نگرش در بطن خود حاوی انتقال فناوری میان ترکیه و سایر کشورها، افزایش کیفیت کالا، رشد صادرات و... می‌شود؛ در نتیجه مسیر برای رشد و توسعه اقتصادی ترکیه فراهم می‌شود» (Meschi et al, 2015: 660). افزون بر لیبرالیسم اقتصادی، ترکیه در گردشگری نیز که یکی از مولفه‌هایی می‌باشد که جهانی‌شدن را تسهیل می‌نماید؛ توانسته به موفقیت‌هایی نائل شود و گامی موثرتر در راستای جهانی‌شدن اقتصاد بردارد (Siant Akadiri et al, 2019: 425). ذیلاً به بررسی مولفه‌های جهانی‌شدن اقتصاد در ترکیه می‌شود.

¹ Single Party Rule of the Republicans People Party

² Drastic Neoliberal Reform

³ Inward-Oriented

⁴ State Interventionist Model

⁵ External reforms

⁶ Internal neoliberal reform

۴-۱- افزایش تعاملات اقتصادی بین‌المللی

در راستای تحقق مولفه‌های جهانی شدن اقتصاد ترکیه همواره تلاش نموده تا هم‌گام با روند نوین زمانه به پیش برود به عبارتی دیگر «این کشور در خصوص تحولات بین‌المللی مانند سایر کشورهای در حال توسعه در قرن نوزدهم، تحت تأثیر ساختار اقتصاد جهانی به تغییرهای عمیقی دچار شد که به شکل‌گیری دگرگونی‌هایی در عرصه تعاملات اقتصادی انجامید» (زاهدی و سرپرست سادات، ۱۳۹۶: ۲)؛ (Zahedi, Sarparastsadat, 2016: 2). «ترکیه که ابتدا اقتصادی مبتنی بر کشاورزی داشت طی مجموعه تغییرات و رشد تکنولوژیکی به اقتصادی تولید کننده و صادرات محور تبدیل گشت» (Ünal, 2018: ۲۹). بر اساس «تئوری تجارت و توسعه بین‌المللی رشد صادرات منجر به توسعه اقتصادی می‌شود در این راستا ترکیه نیز در همواره رشد تولید و صادرات را مطرح نظر داشته است چرا که از رهگذر رشد صادرات، ادغام در اقتصاد جهانی میسر می‌شود» (Alici, ۱-۱۵)؛ Ucal, 2003: ۲۰۲۰، ۲۰۱۲، ۲۰۰۴ در جدول ذیل مورد بررسی قرار گرفته است. بر اساس داده‌های آماری همان‌طور که در جدول ملاحظه می‌شود ترکیه طی سه بازه زمانی متفاوت، با کشورهای آلمان، فرانسه، انگلستان، روسیه، رومانی، یونان و آمریکا تعاملات اقتصادی بالایی را تجربه کرده است.

کشور	حجم صادرات (2004)	حجم صادرات (2012)	حجم صادرات (2020)
آلمان	9/11 ¹	13/6	16/3
فرانسه	3/87	6/54	7/34
انگلستان	6/14	9/12	12/7
روسیه	1/87	6/78	4/58
رومانی	1/37	2/58	3/96
یونان	1/22	1/44	1/82
آمریکا	5/01	6/05	10/3

جدول ۱. صادرات ترکیه سال‌های ۲۰۰۴، ۲۰۱۲، ۲۰۲۰

Table 1. Turkey's Export Volume in 2004, 2012, 2020

Source: <http://www.oecd.world>, 2020

۴-۲- اقتصاد باز و پیوستن به سیستم تجارت آزاد

یکی از مولفه‌های جهانی شدن اقتصاد، اقتصاد باز می‌باشد؛ اقتصاد باز و تجارت آزاد دارای

¹. Billion

پیوند تنگاتنگ و غیر قابل گسستی با یکدیگر می‌باشند در واقع «اقتصاد باز پارامتری برای تجارت آزاد محسوب می‌شود؛ تجارت آزاد یا آزادسازی تجارت، اصطلاحی است که بیانگر حذف کامل سیاست‌ها یا سوبسیدهای دولتی در جهت تاثیرگذاری عکس بر تجارت است و در شکل کاهش موانع بر سر راه واردات و صادرات کالاها و خدمات ظاهر می‌گردد.» (انصاری نسب و نامداری، ۱۳۹۵: ۱۵۱)؛ (Ansarinasab, Namdari, 2016: 151). در زمینه اقتصاد باز و تجارت آزاد، «ترکیه زمینه‌ای مطلوب داشت چرا که از کشورهایی بود که در قالب طرح مارشال مشمول کشورهای دریافت کننده کمک مالی آمریکا شد و مطابق با خواست آمریکا، گام‌های جدیدی در راستای گشایش و آزادسازی فضای اقتصادی کشور برداشت که به تبع آن میزان سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی کشور افزایش یافت» (قنبرلو، ۱۳۹۲: ۸۲)؛ (Ghanbarlou, 2013: 82). بسیاری از صاحب‌نظران معتقدند که «اقتصاد ترکیه اکنون در حال گذار است که به تازگی رکود را پشت سر گذاشته است و به عنوان کشوری با سیستم تجارت آزاد به مولفه‌های اقتصاد باز روی آورده است» (Belke, 2004: 28). شایان ذکر است که «ترکیه امروزه بسیاری از مسائل مهم اقتصادی خود، به عنوان نمونه مسائلی مانند معیار نقدینگی با در نظر گرفتن سیستم تجارت آزاد محاسبه می‌کند» (Berument et al., 2011: 665). طبق مطالعات انجام شده ترکیه در زمینه اقتصاد باز، « تاکنون ۲۹ قرارداد تجارت آزاد امضا کرده که ۱۷ مورد آن در حال اجرا می‌باشد؛ هدف ترکیه از عقد این قراردادها، افزایش حجم تعاملات تجاری با کشورهای مورد توافق است» (Doğan, 2014: 3-4). Ahmet, در واقع «ترکیه به امضای قرارداد آزاد با کشورهایی مبادرت کرده است که اتحادیه اروپا قبلاً با آن کشورها قرارداد بسته است؛ ترکیه ۱۲٪ از صادرات و ۹٪ از واردات خود را با کشورهایی که قرارداد امضا کرده است، انجام می‌دهد» (Kalayci, 2017: 13).. در زمینه اقتصاد باز و آزاد سازی تجاری بررسی چند مولفه حائز اهمیت می‌باشد:

۴-۲-۱- ارتباط با سازمان‌های بین‌المللی اقتصادی و جلب حمایت سازمان‌ها

آزادسازی تجارت در ترکیه استراتژی بود که بازتاب‌های مثبت فراوانی از جمله افزایش حجم صادرات و تعاملات دوجانبه و یا چندجانبه ترکیه با سازمان‌های بین‌المللی و هم‌چنین حمایت برخی آنان را به همراه داشت. در این زمینه «سازمان ملل و دولت ترکیه رویه تعامل‌آمیز را دنبال کرده‌اند و ترکیه همکاری‌های لازم را با این سازمان انجام داده است سازمان ملل در ترکیه مجموعه طرح‌هایی را جهت پیگیری اهداف خود که مشتمل بر برقراری صلح، حفاظت از محیط زیست و آب‌وهوا و کاهش فقر، تدوین نموده است و دولت ترکیه نیز کوشش می‌کند تا زمینه را برای اجرای طرح‌های سازمان ملل در خاک خود، فراهم کند» (turkyie.un.org, 2022). هم‌چنین «ترکیه در سازمان تجارت جهانی عضویت فعال دارد و در ۹ مورد از مناقشات مطروحه در این سازمان نقش

فعال و پاسخگویی داشته است و به عنوان طرف ثالث ذی نفع رسماً در ۳۰ منازعه شرکت کرده است» (Bown, 2014: 194-214). به علاوه «ترکیه عضو گروه G20 است؛ این گروه حاوی مرام‌نامه چندجانبه استراتژیک می‌باشد که مجموعه اقتصادهای توسعه یافته و نوظهور جهان را در بطن خود جای داده است» (G20 Official Site, 2021). بدیهی است که ترکیه با اجرای اصلاحات و طرح‌های سازمان‌های بین‌المللی می‌تواند حمایت آنان را جلب کند.

۴-۲-۲- بخش خصوصی و بنگاه‌ها

توجه به بخش خصوصی و قائل شدن امتیازات جهت تقویت بخش خصوصی یکی از اصول بسیار مهم در راستای جهانی شدن است. در زمینه بخش خصوصی ترکیه، تحقیقات حاکی از آن می‌باشد که «در اثر جهانی شدن اقتصاد این کشور، اصلاحاتی بر قوانین شکل گرفته است که مطابق با آن بر اهمیت خصوصی سازی تاکید شده است که این مهم به نوبه خود می‌تواند بسترساز جذب سرمایه گذاری خارجی و نیل به توسعه اقتصادی شود» (Etkin, et al 2004: 74). علاوه بر بخش خصوصی بنگاه‌های کوچک و متوسط نیز حائز اهمیت می‌باشند چرا که «بنگاه‌های کوچک با داشتن مزیت‌هایی چون بهره‌گیری از سرمایه‌های خرد و کمک به نوآوری می‌توانند نقش موثری در افزایش اشتغال، رشد و توسعه اقتصادی کشورها ایفا کنند. در ترکیه بنگاه‌های کوچک، نقش موثری در حوزه‌های اقتصادی و سیاسی دارند. دولت ترکیه مراکزی را برای تشویق مشارکت بین بنگاه‌های کوچک و دانشگاه‌ها ایجاد کرده است» (شهبازی، ۱۳۹۰: ۱-۱۰)؛ (Shahbazi, 2011: 1-10).

۴-۲-۳- مناطق آزاد در ترکیه

مناطق آزاد یکی از مراکز رشد و توسعه اقتصادی کشورها قلمداد می‌شوند که همواره کانون توجه دولت‌ها در عصر کنونی روابط بین‌الملل بوده است. «منطقه آزاد محدوده‌ایی است در داخل مرزهای سیاسی یک کشور که مشمول محدودیت‌های قانونی به ویژه مقررات گمرکی نباشد. غالباً از این مناطق به عنوان مناطق آزاد تولیدی یا مناطق توسعه صادراتی نام می‌برند» (قلی‌زاده، الله وردی‌زاده، ۱۳۸۸: ۱۵۹-۱۵۳)؛ (Gholizadeh, Allahverdizadeh, 2010: 153-159). «مناطق آزاد در کشورهای در حال توسعه از مراکز تجاری موثر می‌باشد که می‌تواند بستری مطلوب جهت بهره‌مندی موثرتر از تجارت بین‌الملل و تسهیلات سرمایه‌گذاری را تمهید نماید» (Banker, Emrouznejad, 2014: 77) به علاوه «یکی از مهم‌ترین کارویژه‌های مناطق آزاد تجاری در ترکیه ایجاد اشتغال است که ۱۵۰۰۰ نفر در آن مشغول به کار می‌باشند و از این جهت مناطق آزاد ترکیه پتانسیل تجاری بالایی دارند» (Üçişik, 1998: 12).

در کشور ترکیه از سال ۱۹۸۷ تاکنون چندین منطقه آزاد ایجاد شده که بدین شرح است؛ منطقه

¹. Free Production Zone

². Export Processing Zone

آزاد مرسین، آنتالیا، ترابزون، ماردین، سامسون، رایز، یومورتالیک آدانا و... (Itbec Official Site, 2021).

۴-۳- جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

سرمایه‌گذاری خارجی اغلب از مولفه‌هایی است که در خصوص آن دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد. به عبارت بهتر «برخی صاحب‌نظران معتقدند که این مولفه تهدیدهایی را برای نهاد حاکمیتی کشورها به وجود می‌آورد؛ اما این ریسک نتوانسته اشتیاق کشورها را برای جذب این مولفه بکاهد» (Sattar et al, 2022: 2). سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارای تعاریف متعددی است که تعریف آنکنداد در این خصوص عبارت است از: «ایجاد و کسب منافع پایدار برای اشخاص حقیقی و حقوقی کشوری در فعالیت اقتصادی کشور دیگر است» (دلدار، جلالی، رئیسی، ۱۴۰۰: ۱۴۸). «سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نقش مهمی در رشد و توسعه اقتصادی کشورها داشته است و یکی از راه‌های تقویت آن جذب تورسم است» (Babazadeh, Shiraz, 2017: 1230). ترکیه همواره به صنعت گردشگری اهتمام ورزیده است و در این راستا چند نوع گردشگری ایجاد نموده است. به عنوان مثال گردشگری سلامت، گردشگری قایق‌رانی، گردشگری زمستانی و... (Dincer et.al., 2015:418).

بر این اساس ترکیه توانسته به کانونی برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی تبدیل گردد. «به عنوان نمونه آلمان از بازه زمانی ۲۰۰۲-۲۰۲۰ به تاسیس ۷۰۰۰ شرکت در ترکیه جهت سرمایه‌گذاری خارجی مبادرت ورزیده است. بنابراین می‌توان گفت که آلمان یکی از بزرگترین منابع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ترکیه است» (Vollers et.al., 2021: 1). اساسا برای «دولتمردان ترکیه همواره سرمایه‌گذاری خارجی حائز اهمیت بوده است، به عبارتی تضمین توسعه اقتصادی و ایجاد محیط تجاری برای تشویق سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به عنوان مولفه‌ای اساسی، اغلب مورد اهتمام دولت ترکیه بوده است» (Mucuk & Demirsel, 2009: 8). «تحقیقات حاکی از آن است که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ترکیه یکی از عوامل موثر در شکوفایی و توسعه اقتصادی این کشور است؛ چرا که منجر به افزایش نرخ رشد می‌شود. بنابراین ورود جریان سرمایه خارجی همواره مورد حمایت ترکیه بوده تا رشد و توسعه اقتصادی ثابت حاصل شود» (Afsar, 2007: 7-8) علاوه بر جذب «ترکیه خود نیز از سرمایه‌گذاران خارجی در دیگر کشورها است به خصوص کشورهایی که کیفیت نهادی مطلوبی داشته باشد به عبارتی ثبات سیاسی داشته و دارای دولتی مقتدر باشد که توانایی مقابله با فساد و استقرار حاکمیت قانون را داشته باشد» (Heavilin, Songur, 2020: 1). در جدول ذیل به حجم سرمایه‌گذاری خارجی در ترکیه طی سال‌های اخیر پرداخته می‌شود؛

سال	حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی
2016	1.6
2017	1.3
2018	1.6
2019	1.3
2020	1.1

جدول ۳. حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی^۱ در کشور ترکیه

Table3. Turkey's Foreign Direct Investment Volume 2016-20120

Source: <http://data.worldbank.org> (2022)

همان‌طور که در جدول فوق نشان داده شده است، میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی طی سال‌های اخیر نوسانی بوده است اما با تمام فرازونشیب‌هایی که ترکیه در زمینه سرمایه‌گذاری خارجی تجربه کرده است، نسبت به سال‌های اولیه دهه ۲۰۰۰ و قبل از آن حجم بیشتری از سرمایه‌گذاری را تجربه کرده است به عنوان مثال «طی سال‌های ۲۰۰۳، ۲۰۰۲ و ۲۰۰۴ حجم سرمایه‌گذاری خارجی در ترکیه به ترتیب ۵،۵،۰، ۷،۰، ۵،۰ بوده است» (Idbank Official Site, 2021) بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که حجم سرمایه‌گذاری خارجی در ترکیه علی‌رغم نوسانی بودن، رشد نسبتاً مطلوبی را تجربه کرده است.

۴-۴- تأثیر جهانی‌شدن اقتصادی بر توسعه اقتصادی در ترکیه

یکی از مفاهیمی که اذهان دولتمردان را در عصر جهانی‌شدن به خود مشغول کرده، توسعه می‌باشد. توسعه عبارتی است که با تعاریف و ابعاد گوناگون، مطرح می‌شود. توسعه شامل ابعاد فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و... می‌شود که در این پژوهش تمرکز بر توسعه اقتصادی می‌باشد از این روی، ابتدا به مفهوم کلی توسعه و سپس تأثیر جهانی‌شدن اقتصادی بر توسعه اقتصادی در عربستان پرداخته می‌شود: الف) ورود به مسیر توسعه به معنی چایگزینی فقر با رفاه، بیسوادی با تخصص، وابستگی فنی و تکنولوژیک با استقلال و پیشتازی در علوم می‌باشد (متوسلی، ۱۳۸۴: ۱۰)؛ (Motevasseli, 2005: 10). ب) توسعه به معنای استفاده از منابع تولید جامعه جهت بهبود شرایط زندگی فقیرترین افراد است و در معنای ضعیف‌تر، به سهم بیشتر از همه چیز برای تمامی افراد در چارچوب بیشترین سهم برای عده انگشت شمار، تعبیر می‌شود (هارت و پیت، ۱۳۸۴: ۱۵)؛ (Hart, Pit, 2005: 15) گروهی از اندیشمندان ماهیت مادی و کمی برای توسعه قائل می‌باشند؛ به عنوان نمونه ریکاردو در الگویی که در خصوص توسعه اقتصادی مطرح می‌کند، بر کلیدواژه تجارت

¹. Billion

خارجی تاکید دارد. تجارت خارجی برای تمامی کلاسیک‌ها به ویژه ریکاردو راه نجات از سکون اقتصادی و نیل به توسعه است؛ به عبارتی دیگر افزایش حجم تعاملات بین‌المللی یا پذیرفتن سیستم تجارت آزاد، منجر به افزایش درآمد جهانی می‌شود در واقع توسعه صادرات و واردات فضای بیشتری را برای انباشت سرمایه مهیا می‌کند (متوسلی، ۱۳۸۴: ۱۹۴-۱۹۳)؛ (Motevasseli, 2005: 193-194). د) تجارت آزاد که اغلب با سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تکمیل می‌شود به عنوان موتور رشد و توسعه تلقی می‌شود. سیستم اقتصاد باز و تجارت آزاد یکی از استراتژی‌های توسعه دولت‌ها می‌باشد (کیت، ۱۳۸۲: ۵۵-۵۶)؛ (Kit, 2003: 55-56). و) توسعه اقتصادی چنان جایگاه برجسته‌ایی دارد که تبدیل به هدف اصلی اغلب دولت‌ها در پهنه هستی شده است؛ مهم‌ترین استراتژی توسعه‌ایی دولت‌ها، نگاه به خارج دارد که ما از آن به عنوان اقتصاد باز یاد می‌کنیم (کیت، ۱۳۸۲: ۵۵)؛ (Kit, 2003: 55-56).

بر اساس ثوری ریکاردو که با دیدگاهی اقتصادی و کمی به مفهوم توسعه می‌نگریست، یکی از مهم‌ترین ابعاد توسعه اقتصادی، رونق تجارت خارجی است که متضمن اتخاذ سیاست‌های اقتصاد باز، افزایش تعاملات اقتصادی بین‌المللی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی می‌باشد. بر اساس تحقیقات انجام شده و آمار ارائه شده، در خصوص جهانی‌شدن اقتصاد در ترکیه می‌توانیم بررسی این مولفه‌ها را که بر توسعه اقتصادی تاثیر گذارند، به شرح ذیل تلخیص و تحلیل کنیم؛ ترکیه همواره رشد صادرات و تولید را برای افزایش تعاملات اقتصادی بین‌المللی را سرلوحه سیاست‌های اقتصادی خود قرار داده است که نهایتاً منجر به رشد صادرات و افزایش تعاملات اقتصادی با بسیاری از کشورها شده است. در زمینه اقتصاد باز که از دیگر وجوه استراتژی توسعه‌ایی دولت‌ها می‌باشد در اقتصاد ترکیه همواره ملحوظ شده است که اگر این مهم موشکافانه تحلیل شود در می‌یابیم که ترکیه از سه مولفه مطمح‌نظر پژوهش در راستای اقتصاد باز که از وجوه جهانی‌شدن اقتصادی بوده است، علاوه بر عضویت در G20 موفق شده است که از حمایت سازمان‌های بین‌المللی جهت اجرای طرح‌های اقتصادی نئولیبرالیستی برخوردار شود و از این جهت ارتباط مطلوبی با صندوق بین‌المللی پول و کشورهای عضو OECD و سازمان ملل داشته است. در زمینه بخش خصوصی نیز دولت ترکیه اصلاحاتی و طرح‌هایی جهت حمایت از بخش خصوصی و بنگاه‌ها ایجاد کرده است و هم‌چنین ترکیه به ایجاد مناطق آزاد مبادرت ورزیده است که این مناطق کارویژه‌های مهم اقتصادی متعددی برای ترکیه داشته است. از دیگر اقدامات ترکیه در راستای توسعه تجارت خارجی شامل این مهم می‌شود که ترکیه علاوه بر توجه به اقتصاد باز به جذب سرمایه‌گذاری خارجی نیز مبادرت ورزیده است اگرچه این روند تحت‌الشعاع پاندمی کرونا در سال‌های اخیر قرار گرفته است اما این کشور همواره رونق و جذب سرمایه خارجی را سرلوحه سیاست‌های اقتصادی خود قرار داده است.

در تشریحات مطروحه فوق تلخیصی از جهانی شدن اقتصاد و توسعه تجرات خارجی در ترکیه مطرح شده که در بطن خود تحقق توسعه اقتصادی را نیز دارا می‌باشد. به لحاظ متدولوژیک نیز روش پژوهش مقاله حاضر، روش تبیینی است و به بررسی پدیده‌ایی بر پدیده دیگر اهتمام می‌ورزد که در خصوص ترکیه می‌توان اذعان نمود که بین وجوه جهانی شدن اقتصاد به عنوان متغیر مستقل و توسعه اقتصادی به عنوان متغیر وابسته، روابط علت و معلولی حاکم است و با افزایش تحقق جهانی شدن اقتصاد، توسعه اقتصادی نیز میسر می‌شود چرا که بسیاری از مولفه‌های توسعه اقتصادی در بطن جهانی شدن اقتصاد قرار دارد بنابراین هر کشوری که در زمینه جهانی شدن اقتصاد موفق‌تر عمل کند به توسعه اقتصادی نزدیک‌تر می‌شود. در خصوص ترکیه نیز این مهم تصدیق‌پذیر می‌باشد به عبارتی اقتصاد ترکیه با توسعه اقتصادی عجین شده است چرا که توانسته گام به گام مولفه‌های جهانی شدن اقتصاد را محقق کند. جهت تفهیم بیشتر مدعای پژوهش در جدول ذیل به حجم تولید ناخالص داخلی ترکیه - که ارتباط تنگاتنگی با توسعه اقتصادی دارد- پرداخته خواهد شد:

سال	حجم تولید ناخالص داخلی
۲۰۱۷	۸۵۹
۲۰۱۸	۷۷۸.۴۷
۲۰۱۹	۷۶۱
۲۰۲۰	۷۱۹.۹۵
۲۰۲۱	۸۱۵.۲۷

جدول ۴. حجم تولید ناخالص داخلی ترکیه ۲۰۱۴-۲۰۰۸

Table4. Turkey's Gross Domestic Product (GDP)

Source: <http://data.worldbank.org> (2022)

حجم تولید ناخالص داخلی ترکیه اگرچه در سال‌های اخیر نوسانی بوده اما نسبت به اوایل دهه ۲۰۰۰ و سال‌های قبل از آن خیز و رشد قابل ملاحظه‌ایی را نظاره گر بوده است چرا که به عنوان مثال طی سال‌های ۲۰۰۱، ۲۰۰۰، ۱۹۹۹، حجم تولید ناخالص داخلی ترکیه از ۲۵۶ تا ۲۰۱ بیلیون بوده است (World Bank, 2022).

نتیجه‌گیری

مقوله توسعه اقتصادی که از بعد از جنگ جهانی دوم همواره از دغدغه‌های جدی دولت‌ها بوده با مطرح شدن جهانی شدن اقتصاد بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. از این روی دولت‌ها در

¹ <http://www.data.worldbank.org>

بستر جهانی شدن، با اتخاذ سیاست‌ها و خط‌مشی‌های نوینی در چارچوب همکاری‌های منطقه‌ایی و بین‌المللی، توسعه اقتصادی جوامع خود را در دستور کار قرار داده‌اند. در این راستا، پژوهش حاضر کوشید تا به این پرسش اساسی بپردازد که جهانی شدن اقتصاد چه تاثیری بر روند توسعه اقتصادی ترکیه بین سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۰۱ داشته است؟ در پاسخ به این پرسش این فرضیه مطرح می‌شود که ترکیه با انطباق سیاست‌های خود با مولفه‌های جهانی شدن اقتصاد مشتمل بر افزایش تعاملات اقتصادی بین‌المللی، پیوستن به سیستم تجارت آزاد و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، زمینه توسعه اقتصادی در این کشور را فراهم نموده است. در این پژوهش از روش کیفی با رویکرد تبیینی رابطه علی و معلولی دو متغیر مستقل (جهانی شدن اقتصادی) و وابسته (توسعه اقتصادی ترکیه) مورد بررسی و کندوکاو قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که ترکیه در زمینه تحقق وجوه اقتصادی جهانی شدن موفق عمل کرده است به عبارتی ترکیه همواره رشد صادرات و تولید را برای افزایش تعاملات اقتصادی بین‌المللی سرلوحه سیاست‌های اقتصادی خود قرار داده است که نهایتاً منجر به رشد صادرات و افزایش تعاملات اقتصادی با بسیاری از کشورها شده است. در زمینه اقتصاد باز که از دیگر وجوه استراتژی دولت‌ها می‌باشد در اقتصاد ترکیه ملاحظه می‌شود. ترکیه از سه مولفه مطمح‌نظر پژوهش در راستای اقتصاد باز که از وجوه جهانی شدن اقتصاد بوده است، ترکیه علاوه بر عضویت در G20 موفق شده است که از حمایت سازمان‌های بین‌المللی جهت اجرای طرح‌های اقتصادی نئولیبرالیستی برخوردار شود. در زمینه بخش خصوصی نیز دولت ترکیه اصلاحاتی و طرح‌هایی جهت حمایت از بخش خصوصی و بنگاه‌ها ایجاد کرده است و هم‌چنین ترکیه به ایجاد مناطق آزاد در ترکیه مبادرت کرده است که این مناطق کارویژه‌های مهم اقتصادی متعددی برای ترکیه داشته است. در راستای توسعه تجارت خارجی، ترکیه علاوه بر توجه به اقتصاد باز به جذب سرمایه‌گذاری خارجی نیز مبادرت ورزیده است و همواره رونق و جذب سرمایه خارجی را سرلوحه سیاست‌های اقتصادی خود قرار داده است. جان کلام آنکه می‌توان اذعان نمود که بین وجوه جهانی شدن اقتصاد به عنوان متغیر مستقل و توسعه اقتصادی به عنوان متغیر وابسته، روابط علت و معلولی حاکم است و با افزایش تحقق جهانی شدن اقتصاد، توسعه اقتصادی نیز میسر می‌شود چرا که بسیاری از مولفه‌های توسعه اقتصادی در بطن جهانی شدن اقتصاد جای دارد بنابراین هر کشوری که در زمینه جهانی شدن اقتصاد موفق‌تر عمل کند به توسعه اقتصادی نزدیک‌تر می‌شود. ترکیه نیز از کشورهایی است که با اجرا کردن مولفه‌های اقتصادی جهانی شدن به توسعه اقتصادی نیز نائل گشته است.

منابع فارسی

۱. آشفته، ا. (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی جهانی شدن. تهران: دانژه.
۲. الین، ه.، پیت، ر. (۱۳۸۴). نظریه‌های توسعه. مصطفی از کیا، رضا صفری شالی، اسماعیل

- رحمانپور، تهران: نشریه لویه.
۳. انصاری‌نسب، م.، نامداری، س. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر جهانی‌شدن و آزادسازی تجاری بر رشد بهره‌وری کل عوامل در کشورهای گروه MENA و EU15. فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، ۴(۱۲)، ۱۵۱-۱۷۰.
۴. خانه اقتصاد و تجارت ایران در ترکیه. (۹ خرداد ۱۴۰۱). مناطق آزاد ترکیه. دسترسی در <https://itbec.com/trade-with-turkey/free-zones/>
۵. سلیمی، ح.، (۱۳۸۶). نظریه‌های گوناگون درباره جهانی‌شدن. سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (سمت)، تهران، ۳۳۱-۱.
۶. شهبازی غیائی، م.، (۱۳۹۰). جایگاه و نقش بنگاه‌های کوچک و متوسط در اقتصاد ترکیه. نشریه گزارش‌های کارشناسی؛ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۳۷-۱.
۷. دلدار، ع.، جلالی، م.، رئیس، ل. (۱۴۰۰). انتساب سلب مالکیت غیرمستقیم اموال سرمایه‌گذار خارجی به دولت در پرتو رویه‌دآوری‌های بین‌المللی. فصلنامه مطالعات بین‌المللی، ۱۸(۲)، ۱۴۳-۱۶۲.
۸. زاهدی، ن.، سرپرست سادات، ا. (۱۳۹۷). اقتصاد سیاسی توسعه ترکیه. نشریه جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام، ۶(۱)، ۱-۲۴.
۹. قلی‌زاده، ع.، الله وردی‌زاده، ر. (۱۳۸۹). نگرشی ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی بر منطقه آزاد تجاری صنعتی ارس. نشریه ژئوپلیتیک، ۶(۲)، ۱۵۳-۱۶۱.
۱۰. قنبرلو، ع.، (۱۳۹۲). بنیادهای اقتصادی سیاست خارجی ترکیه. فصلنامه روابط خارجی، ۵(۴)، ۷۱-۹۷.
۱۱. کشیشیان سیرکی، گ.، سهیلی نجف آبادی، س. (۱۳۹۸). آثار سیاست دولت بر توسعه اقتصادی ترکیه و ادغام آن در اقتصاد جهانی (۱۹۹۰-۲۰۱۷). سیاست جهانی، ۱۸(۱)، ۱۲۸-۹۷.
۱۲. کیت، گ.، (۱۳۸۲). راهبردهای توسعه اقتصادی. نشرنی، ۳۶۸-۱.
۱۳. متوسلی، م.، (۱۳۸۴). توسعه اقتصادی. تهران: انتشارات سمت.
۱۴. هادی زنوز، ب.، (۱۳۸۳). سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی. نشریه مجلس و راهبرد، ۱۱(۴۳)، ۴۱۳-۴۳۰.

English References

1. Adebayo, S., Acheampong, A. (2022). Modelling the globalization-CO2 emission nexus in Australia: evidence from quantile-on-quantile approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(7), 9867-9882. DOI:10.21203/rs.3.rs-637207/v1.
2. Afşar, M. (2008). The causality relationship between economic growth and foreign

- direct investment in Turkey. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 1-9.
3. Alici, A., Ucal, M. (2003). Foreign direct investment, exports and output growth of Turkey: Causality analysis. In *European Trade Study Group (ETSG) fifth annual conference, Madrid*, (11), 1-17.
  4. Banker, R., Emrouznejad, Bal, H, Alp, I, Cengiz, M. A. (2013,). Data envelopment analysis and performance measurement. In *Proceedings of the 11th International Conference of DEA*, 1-442. DOI:10.13140/RG.2.1.3353.2966.
  5. Belke, A. (2004). Turkey and the EU: Issues and Challenges. *Intereconomics*, 39(6), 288-292 ,
  6. Berument, M., Togay, S., Sahin, A. (2011). Identifying the liquidity effects of monetary policy shocks for a small open economy: Turkey. *Open Economies Review*, 22(4), 649-667. DOI:10.1007/s11079-009-9164-2.
  7. Bhagwati, J. (2004). In Defense of Globalization. *Oxford University Press*, India, New Delhi, 1-344.
  8. Bown, C. P. (2014). Trade Policy Flexibilities and Turkey: Tariffs, Anti-dumping, Safeguards and WTO Dispute Settlement. *The World Economy*, 37(2), 193-218. DOI:10.1111/twec.12114.
  9. Contractor, F., (2022). The world economy will need even more globalization in the post-pandemic 2021 decade. *Journal of International Business Studies*, 53(1), 156-171.
  10. Dincer, F. I., Dincer, M. Z., & Yilmaz, S. (2015). The economic contribution of Turkish tourism entrepreneurship on the development of tourism movements in Islamic countries. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 414-418.
  11. Etkin, L., Helms, M., Turkkan, U., Morris, D. (2000). The economic emergence of Turkey. *European Business Review*. 12(2), 64-75. <https://doi.org/10.1108/09555340010318655>.
  12. g20.org. (22 april 2022). About g20. Available at g20.org
  13. Heavilin, J., Songur, H. (2020). Institutional distance and Turkey's outward foreign direct investment. *Research in international business and finance*, 54, 101-299. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2020.101299>.
  14. Jomo, K.S, (2006). Globalization Under Hegemony; The Changing World Economy. *Oxford University Press*, New Delhi, 1-311.

15. Kaya, Y., (2008). Proletarianization with Polarization; Industrialization, Globalization, and Social Class in Turkey 1980-2005. *Research in Social Stratification and Mobility*, 167-168. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2007.11.003>.
16. Kitching, G., (2022). Seeking social justice through globalization. In *Seeking Social Justice Through Globalization*. Penn State University Press, 1-360. <https://doi.org/10.1515/9780271023779>
17. Kosebalaban, H., (2011). Turkish Foreign Policy; Islam Nationalism and Globalization. *Turkish Politics and International Affairs*, 1-227. DOI:10.1017/S2151348100002731.
18. Meschi, E., Taymaz, E., Vivarelli, M., (2015). Globalization, Technological change and Labor Demand; a Firm Level Analyse for Turkey. *Institute for the Study of Labor*, 152(4), 655-680. DOI:10.1007/s10290-016-0256-y.
19. Murat, S., Hobokoglu, E., Dalyanci, L., (2014). Structure and Sustainability of Current Account Deficit in Turkish Economy. *Social and Behavioral Science*, 977-984. DOI:10.1016/j.sbspro.2014.09.110.
20. OECD. (2021). Turkey's Export, October 12, Available at <https://oec.world/en/profile/country/tur?compareExports0=comparisonOption5&tradeScaleSelector1=tradeScale0&yearSelector1=exportGrowthYear13&yearSelector2=importGrowthYear15#yearly-imports>
21. Onder, N., (2008). The Turkish Project of Globalization and New Regionalism. *Turkish Journal of International Relations*, 86-110.
22. Petras, J., Veltmeyer, H., (2001). Globalization Unmasked Imperialism in 21st Century. *Madhyam Books*, India, 1-93.
23. Sattar, A., Hassan, A., Hussain, M, Sakhi, U, Elahi, A., (2022). Impact of foreign direct investment on socio-economic development in belt and road countries, *Cogent Economic And Finance*, <https://doi.org/10.1080/23322039.2022.2143772>, <https://doaj.org/article/09908a93e283456c95b45092c829fd46>
24. Shahzad, U., Ferraz, D, Nguyen, H, Cui, L. (2022). Investigating the spill overs and connectedness between financial globalization, high-tech industries and environmental footprints: Fresh evidence in context of China. *Technological Forecasting and Social Change*, *Technological Forecasting and Social Change*, 121-205. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121205>.

25. Shiraz, K. S., & Babazadeh, M. (2017). Investigating the Impact of Tourism on the Flow of Foreign Direct Investment in Economic Cooperation Organization (ECO) Countries. *Journal of Economic & Management Perspectives*, 11(3), 1230-1239. <https://sciexplore.ir/>
26. Siant Akadiri, S., Adewale Alola, A., Chigozie Akadiri, A. (2019). The Role of Globalization, Real Income, Tourism in Environmental Sustainability Target; Evidence from Turkey. *National Library of Medicine; National Center for Biotechnologic Information*, 423-432. DOI:10.1016/j.scitotenv.2019.06.139.
27. Tokatli, N., Boyasi Eldener, Y. (2002). Globalization and the Changing Political Economy of Distribution Channels in Turkey. *Poin Publication*, Great Britain, 217-238. <https://doi.org/10.1068/a34113>.
28. United Nations. (2022). The UN in Turkey. Available at <https://turkiye.un.org/en/about/about-the-un>.
29. Usman, M., Balsalobre-Lorente, D. (2022). Environmental concern in the era of industrialization: Can financial development, renewable energy and natural resources alleviate some load?. *Energy Policy*, 112-780. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.112780>.
30. Völlers, P., Yavan, N., & Franz, M. (2021). The reaction of foreign firms to institutional changes: The case of German direct investment in Turkey. *Applied Geography*, 102-503. DOI:10.1016/j.apgeog.2021.102503.
31. World Bank. (1 march 2022). Turkey FDI&GDP. Available at data.worldbank.org.
32. Turkish references
33. Doğan, A., Ahmet, U. (2014). Serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin dış ticaretine etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 325-344. **(In Turkish)**
34. Kalayci, C. (2017). Serbest ticaret anlaşmalarının Türkiye'nin dış ticaretine etkileri: açıklanmış karşılıklı üstünlükler endeksi uygulaması. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(2), 133-147. <https://doi.org/10.20979/ueyd.337299>. **(In Turkish)**
35. Mucuk, M., & Demirsel, M. T. (2009). Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik performans. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 365-373. **(In Turkish)**
36. Üçişik, S. (1998). Türkiye'de Serbest Bölgeler. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 2, 243-

254. (In Turkish)

Translated References to English

1. Adebayo, S., Acheampong, A. (2022). Modelling the globalization-CO2 emission nexus in Australia: evidence from quantile-on-quantile approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(7), 9867-9882. DOI:10.21203/rs.3.rs-637207/v1.
2. AfŞar, M. (2008). The causality relationship between economic growth and foreign direct investment in Turkey. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 1-9.
3. Alici, A., Ucal, M. (2003). Foreign direct investment, exports and output growth of Turkey: Causality analysis. In *European Trade Study Group (ETSG) fifth annual conference*, (11), 1-17.
4. Ansarinasab, M., Namdari, S., (2016). Investigating the Impact of Globalization and Trade Liberalization on the Growth of Total Factor Productivity in Mena & EU15, 4(12), 151-170. **(In Persian)**
5. Ashofteh, A., (2008). Sociology of Globalization. Danzheh, Tehran, 1-448. **(In Persian)**
6. Banker, R., Emrouznejad, Bal, H, Alp, I, Cengiz, M. A. (2013,). Data envelopment analysis and performance measurement. In *Proceedings of the 11th International Conference of DEA*, 1-442. DOI:10.13140/RG.2.1.3353.2966
7. Belke, A. (2004). Turkey and the EU: Issues and Challenges. *Intereconomics*, 288-292, 39: 6,
8. Berument, M., Togay, S., Sahin, A. (2011). Identifying the liquidity effects of monetary policy shocks for a small open economy: Turkey. *Open Economies Review*, 22(4), 649-667. DOI:10.1007/s11079-009-9164-2..
9. Bhagwati,J., (2004). In Defense of Globalization. *Oxford University Press*, India, New Delhi, 1-344 .
10. Bown, C. P. (2014). Trade Policy Flexibilities and Turkey: Tariffs, Anti-dumping, Safeguards and WTO Dispute Settlement. *The World Economy*, 37(2), 193-218. DOI:10.1111/twec.12114.
11. Contractor, F., (2022). The world economy will need even more globalization in the post-pandemic 2021 decade. *Journal of International Business Studies*, 156-171, 53: 1.
12. Deldar, A, Jalali, M, Reisi, L, (2021), Attributing of Indirect Expropriation if Foreign Investors Property to the Government in the Light of International Arbitration

- Procedure, *Quarterly Journal of International Studies*, 18(20), 143-162. **(In Persian)**
13. Dincer, F. I., Dincer, M. Z., & Yilmaz, S. (2015). The economic contribution of Turkish tourism entrepreneurship on the development of tourism movements in Islamic countries. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, vol195, p.414-418
  14. Doğan, A., Ahmet, U. (2014). Free Trade Agreements and it's Effect on Turkey's Foreign Trade, *Jomhouriat University.15: 1*, 325-344. **(In Turkish)**
  15. Elin, H., Pit, R. (2005). Development Theory, Azkia, M., Safari, R., Rahmanpour, E., Loopeh Publication, 1-316.
  16. Etkin, L., Helms, M., Turkkan, U., Morris, D. (2000). The economic emergence of Turkey. *European Business Review*. 12(2), 64-75. <https://doi.org/10.1108/09555340010318655>.
  17. g20.org. (22 april2022). About g20. Available at .g20.org
  18. Ghanbarlou, A., (2013). Economic Foundation of Turkish Foreign Policy. International Relations Publication, 5(4), 71-97. **(In Persian)**
  19. Gholizadeh, A., Allahverdizadeh, R., (2010). A Geopolitical and Geoeconomical Prespective on Aras Industrial Free Trade Zone. Geopolitic Publication, 6(2), 153-161. **(In Persian)**
  20. Hadi, B., (2004). Foreign Direct Investment. Assembly and Strategy Publication. 11(43), 413-430. **(In Persian)**
  21. Hart, E., Pit, R., (2005). Theories of Development. Translate by Azkia, Safari, Rahmanpour, Loopeh Publication, Tehran, p 15. **(In Persian)**
  22. Heavilin, J., Songur, H. (2020). Institutional distance and Turkey's outward foreign direct investment. *Research in international business and finance*, 101-299. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2020.101299>. 54.
  23. House of Iranian Economy and Trade in Turkey. (9march 2022). Turkey's Free Zones. Available at <https://itbec.com/trade-with-turkey/free-zones/>.
  24. United Ntions. (2022). The UN in Turkye. Available at <https://turkiye.un.org/en/about/about-the-un>.
  25. Jomo, K.S, (2006). Globalization Under Hegemony; The Changing World Economy. *Oxford University Press*, New Delhi, 1-311.
  26. Kalayci, C. (2017). The Effects of Free Trade Agreements on Turkey's Foreign Trade; An Application of the Apparent Comparative Advantage Index, *International Journal*

- of Economics and Innovation*, 133-147. <https://doi.org/10.20979/ueyd.337299>. 3(2), **(In Turkish)**
27. Kaya, Y., (2008). Proletarianization with Polarization; Industrialization, Globalization, and Social Class in Turkey 1980-2005. *Research in Social Stratification and Mobility*, 167-168. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2007.11.003>.
28. Keshishian Siraki, G., Soheili Najafabadi, S., (2019), The Effects of Government Policy on the Economic Development of Turkey and Its Integration in to the World Economy (1990-2017), *Global Politics*, 8(1), 97-128. **(In Persian)**
29. Kit, G., (2003). *Economic Development Strategies*. Ney Publication, 1-368. **(In Persian)**
30. Kitching, G., (2022). Seeking social justice through globalization. In *Seeking Social Justice Through Globalization*. Penn State University Press, 1-360. <https://doi.org/10.1515/9780271023779>
31. Kosebalaban, H., (2011). Turkish Foreign Policy; Islam Nationalism and Globalization. *Turkish Politics and International Affairs*, 1-227. DOI:10.1017/S2151348100002731
32. Meschi, E., Taymaz, E., Vivarelli, M. (2015). Globalization, Technological change and Labor Demand; a Firm Level Analyse for Turkey. *Institute for the Study of Labor*, 152(4), 655-680. DOI:10.1007/s10290-016-0256-y .
33. Motevasseli, M., (2005). *Economical Development*. SAMT Publication, 1-576. **(In Persian)**
34. Murat, S., Hobokoglu, E., Dalyanci, L., (2014). Structure and Sustainability of Current Account Deficit in Turkish Economy. *Social and Behavioral Science*, 977-984. DOI:10.1016/j.sbspro.2014.09.110.
35. Mucuk, M., & Demirsel, M. T. (2009). Foreign Direct Investment and Economic Performance in Turkey, *Seljuk University Institute of Social Science*, 21, 365-373. **(In Turkish)**
36. OECD. (2021). Turkey's Export, October 12, Available at <https://oec.world/en/profile/country/tur?compareExports0=comparisonOption5&tradeScaleSelector1=tradeScale0&yearSelector1=exportGrowthYear13&yearSelector2=importGrowthYear15#yearly-imports>
37. Onder, N., (2008). The Turkish Project of Globalization and New Regionalism. *Turkish Journal of International Relations*, 86-110.

38. Petras, J., Veltmeyer, H., (2001). *Globalization Unmasked Imperialism in 21st Century*. Madhyam Books, India, 1-93.
39. Salimi, H., (2007). *Different Theories about Globalization*. SAMT Publication, Tehran, pp 1-4. **(In Persian)**
40. Sattar, A., Hassan, a., Hussain, M, Sakhi, U, Elahi, A., (2022). Impact of foreign direct investment on socio-economic development in belt and road countries, *Cogent Economic And Finance*, <https://doi.org/10.1080/23322039.2022.2143772>, <https://doaj.org/article/09908a93e283456c95b45092c829fd46>
41. Shahbazi, M., (2011). The Position and Role of Small and Medium Enterprises in the Turkish Economy. *Journal of Expert Reports; Islamic Council Research Center*, pp 1-10. **(In Persian)**
42. Shahzad, U., Ferraz, D, Nguyen, H, Cui, L. (2022). Investigating the spill overs and connectedness between financial globalization, high-tech industries and environmental footprints: Fresh evidence in context of China. *Technological Forecasting and Social Change, Technological Forecasting and Social Change*, 121-205.
43. Shiraz, K. S., & Babazadeh, M. (2017). Investigating the Impact of Tourism on the Flow of Foreign Direct Investment in Economic Cooperation Organization (ECO) Countries. *Journal of Economic & Management Perspectives*, 11(3), 1230-1239. <https://sciexplore.ir/>
44. Siant Akadiri, S., Adewale Alola, A, Chigozie Akadiri, A, (2019). The Role of Globalization, Real Income, Tourism in Environmental Sustainability Target; Evidence from Turkey. *National Library of Medicine; National Center for Biotechnologic Information*, 423-432. DOI:10.1016/j.scitotenv.2019.06.139.
45. Tokatli, N., Boyasi Eldener, Y. (2002). Globalization and the Changing Political Economy of Distribution Channels in Turkey. *Poin Publication, Great Britain*, 217-238 . <https://doi.org/10.1068/a34113>.
46. Üçişik, S. (1998). Freezones in Turkey, *The Geography of Marmara Magazine*, 2, 243-254. **(In Turkish)**
47. Ünal, E. (2018). An institutional approach and input–output analysis for explaining the transformation of the Turkish economy. *Journal of Economic Structures*, 7: 1, 1-38.
48. Usman, M., Balsalobre-Lorente, D. (2022). Environmental concern in the era of industrialization: Can financial development, renewable energy and natural resources

alleviate some load?. *Energy Policy*, 112-780.

<https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.112780>.

49. Völlers, P., Yavan, N., & Franz, M. (2021). The reaction of foreign firms to institutional changes: The case of German direct investment in Turkey. *Applied Geography*, 134, 102-503. DOI:10.1016/j.apgeog.2021.102503.
50. World Bank. (1 march2022). Turkey FDI&GDP. Available at data.worldbank.org.
51. Zahedi, N., Sarparastsadat, E., (2018). Political Economy of Turkish Development. Political Sociology of Islamic World Publication, 6(1), 1-24. **(In Persian)**

